

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Право. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
2. Иванов А. Н. Ценностные императивы правовой культуры социума / А. Н. Иванов // Философия права. – 2007. – № 5 (25). – С. 48-52.
3. Сальников В. П. Правовая культура: Теория государства и права. Курс лекций / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М.: Юрист. – 2001. – 776 с.
4. Соколова Н. С. Правосознание, правовая культура и правовое воспитание: Проблемы общей теории права и государства / Н.С. Соколова // Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов / Под общ. ред. члена-корр. РАН, доктора юрид. наук, проф.

- В.С. Нерсесянца. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА М. – 1999. – 832 с.
5. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Харьков.: «Консум». – 691 с.
6. Тодыка Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры [Текст] : монография / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Райдер, 2001. – 160 с.
7. Толпыкин В. Е. Правовая культура общества и личности как комплексная, системообразующая проблема философии права / В. Е. Толпыкин // Философия права. – 2009. – № 4 (35). – С. 35-36.
8. Фридман Л. Введение в американское право / Л. Фридман. – М.: Прогресс. – 1992. – 286 с.

УДК 340.1

**РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВА»,
«ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА» ТА «ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА»**

Корнієнко В. В.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Харківського національного університету
внутрішніх справ, докторант

Анотація: Статтю присвячено вивченню понять ефективності права та ефективності законодавства, проведено їх розмежування і визначено відмінні й спільні риси між ними.

Ключові слова: ефективність права, ефективність законодавства, ефективність застосування права.

Аннотация: Статья посвящается изучению понятий эффективности права и эффективности законодательства, проведено их разграничение, а также определены отличительные и общие черты между ними.

Ключевые слова: эффективность права, эффективность законодательства, эффективность применения права.

Annotation: The research is dedicated to the exploring of the law and legislation effectiveness conceptions, their differentiation is made, distinctive and common features between them is also determined.

Key words: effectiveness of the law, effectiveness of the legislation, effectiveness of the application of the law.

«Ефективність права» була предметом багатьох наукових праць різних авторів щонайменше протягом останніх десятиліть. Проте, без вагань можна констатувати невичерпаність означеної проблематики й на сучасному етапі розвитку національного українського правознавства. До того ж не менш гостро стоїть ця проблема у сучасній юридичній практиці, оскільки докорінні зміни, що відбуваються останнім часом у правовій системі викликають появу багатьох факторів, котрі суттєво впливають як на рівень ефективності права, так і на рівень ефективності законодавства. Насамперед, маємо на увазі ситуацію, коли починає діяти той чи інший новий нормативний акт і ще не була накопичена практика його застосування.

Поряд із юридичною практикою, також і юридична наука у процесі свого розвитку формує нові висновки стосовно окресленої проблеми та багатьох інших проблем, пов'язаних з «ефективністю права». Відтак, серед цих проблем є ще і такі, котрі носять переважно теоретичний характер, але це не ізолює їх повністю від юридичної практики, і ні в якому разі не заперечується актуальність цих проблем у практичній сфері. В цьому разі йдеться, зокрема,

про доцільність чіткого розмежування понять «ефективність права» та «ефективність застосування права» (в літературі іноді фактично змішують ці категорії або ж не показують принципових відмінностей між ними). Також цілком доцільним вважаємо говорити стосовно потреби чітко розрізнити поняття «ефективність права» та «ефективність законодавства».

Аналіз тематики дисертаційних досліджень, які були захищені в Україні за роки її незалежності доводить не лише невичерпаність проблеми ефективності права, але й постійний приріст її актуальності.

Відтак, про значний інтерес науковців у галузі юридичних наук стосовно дослідження питань, пов'язаних із ефективністю права свідчать такі роботи: «Реформування правової системи України як засіб підвищення її ефективності» (автор Я. І. Ленгер), «Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності» (автор О. М. Мельник), «Ефективність норм кримінального права України у запобіганні злочинам» (автор І. О. Рощина), «Ефективність дії норм міжнародного гуманітарного права в їх еволюційному розвитку» (автор В. І. Дяченко) та багато інших.

Отже, проблематика пов'язана з «ефективністю права» потребує подальшого дослідження й саме

тому вона є об'єктом цієї роботи, а особливої уваги заслуговує її предмет – розмежування категорій «ефективність права» та «ефективність застосування права»; спільні та відмінні риси понять ефективності права та ефективності законодавства.

Новизна статті полягає у виокремленні спільних та відмінних рис ефективності права і законодавства, а також у формулюванні основних відмінностей між поняттями «ефективність права» та «ефективність застосування права».

Розглядаючи перший елемент предмету статті – розмежування категорій «ефективність права» та «ефективність застосування права» слід нагадати, що потреба цього розмежування не є безпідставною. Аргументацією зазначеної тези є, насамперед, термінологічні неточності, які подекуди зустрічаються на сторінках юридичної літератури. Крім того, у юридичній практиці зустрічаються випадки, коли правозастосувач навіть позбавлений чіткого уявлення стосовно значних відмінностей між «ефективністю права» та «ефективністю застосування права», хоча такі відмінності є очевидними і жодного ототожнення згаданих понять не слід допускати. Не проводити чіткої межі серед категорій «ефективність права» та «ефективність застосування права» означає нівелювати всі безпосередні форми реалізації права (додержання, виконання й використання). Вбачається, що всім хто має пряме відношення до юриспруденції (представникам науки і практики), потрібно пам'ятати про неабияку роль форм безпосередньої реалізації права і що правозастосування хоча і являє собою важливу і єдину форму опосередкованої реалізації права, але застосування права не зменшує, а доповнює значущість додержання, виконання та використання права.

Що стосується розрізнення «ефективності права» та «ефективності законодавства», то зауважимо таке: думка про ототожнення або розмежування категорій «право» і «закон» віддавна була каменем спотикання серед правників, одночасно розділивши їх на прихильників юридичного позитивізму та представників природно-правового мислення. Ті та інші висловлювали свою позицію щодо різних правових явищ. Не є винятком і проблема ефективності права.

У правовій науці неодноразово висловлювалася думка стосовно приналежності майже всього кола питань, що наразі розглядаються, переважно до інтересів представників юридичного позитивізму, але певні аспекти все ж таки знаходяться у полі зору природно-правового підходу і можуть бути розглянуті під кутом зору природно-правового типу мислення.

Розгляд матеріалу щодо ефективності права в межах названого підходу до осмислення права безумовно не може бути повноцінним без визначення фундаментальних понять, тому слід звернутися до поняттєво-категоріального апарату, що наразі використовується.

Отже, термін «ефективність» походить від латинського «effectivus» (у перекладі – продуктивний, дієвий). Юридичною наукою зміст зазначеного поняття екстрапольовано у правову сферу для означення політико-правових явищ.

Літературні джерела містять значну кількість різних за формою викладу визначень, але всі вони

тією чи іншою мірою зводяться до того, що ефективність права – це конкретна міра результативності правового регулювання, яка знаходить свій прояв у співвідношенні між цілями, що стояли перед правовими нормами та фактичними результатами їх дії [1, с. 223; 2, с. 222; 3, с. 456; 4, с. 732].

Оскільки ефективність права безпосередньо пов'язана із результатом правового регулювання, доцільно також охарактеризувати сучасні тенденції у регулюванні суспільних відносин.

Таким чином, слід підкреслити, що право безумовно характеризується як вкрай складний багатогранний феномен, причому очевидними є сьогоденні тенденції щодо ускладнення і розгалуження системи права (у цьому разі йдеться переважно про позитивне (встановлене державою) право, оскільки природне право продовжує бути набагато стабільнішим). Зростання кількості щойно встановлених правових норм, формування нових інститутів, підгалузей, галузей права і законодавства поступово ведуть суспільство не лише до бажаного результату, але між тим такий прогрес може дійти до того стану, коли, умовно говорячи, «кожен крок» особи буде передбачений законодавством (там, де це не потрібно, тобто вбачається можливим вихід законодавця поза межі правового регулювання). Від цього, звісно ж, тією чи іншою мірою страждатиме свобода людини.

В окресленій ситуації бачимо, що перейшовши межі правового регулювання положення законодавства не можуть вважатися правом. У свою чергу ефективність застосування цих положень перстає бути корисним для суспільства явищем.

Оскільки структура об'єктивної реальності не дозволяє провести чіткі незмінні межі свободи людини, то практично неможливо визначити крапку відліку після якої ефективність права буде перетворюватися на ефективність свавілля. Незважаючи на це слід бачити, що, по-перше, ефективність положень закону не буде вважатися виправданою там, де діють інші соціальні норми (поза сферою правового регулювання), по-друге, ефективність права трансформується в ефективність свавілля, коли ті положення, котрі успішно реалізуються явно порушують природні права людини.

Позитивні характеристики носитиме виключно така ефективність, що зорієнтована на забезпечення невід'ємних прав людини, невичерпний перелік яких, зокрема, можна зустріти у Загальній декларації прав людини і Конституції України [5-6].

Але у державі реалізуються не лише конституційні норми, а переважають за своїм обсягом положення законів та підзаконних нормативних актів, які можуть містити не правові положення, тому слід чітко розрізнити право і закон.

Як відомо, поняття «право» і «закон» не є тотожними. Основи правової матерії утворюються в результаті повторюваних суспільних відносин, після чого, у більшості випадків, закріплюються державою. У разі відсутності факту такого закріплення людина не втрачає ці права, вони існують незалежно від державної волі. На відміну від права, законодавство завжди є результатом творчості держави. У законі

можуть, як зазначалося, не закріплюватися природні невід'ємні права людини. Можливі випадки закріплення правил поведінки, що суперечать названим правам, і тоді ці невід'язні права не припиняють своє існування, людина їх не втрачає, а має місце їх порушення.

Слід також акцентувати увагу на тому, що не лише у авторитарній державі можуть встановлюватися законом правила поведінки, котрі суперечать основним правам людини. Непоодинокими є випадки прийняття законів з неправовими положеннями і в демократичних державах, хоча порівняно з авторитарними державами питома вага подібних актів незначна.

Крім того, слід звернути увагу ще й на такі моменти: схарактеризований різновид не правового закону, по-перше, може бути частково, повністю чи майже повністю протиправним (коли більшість його положень суперечать правам людини); по-друге, нормативний акт після набрання ним чинності переходить до якісно нової фази й існує вже як окреме соціально правове явище, вміщуючи в собі правові, неправові, чи ті й інші положення. При цьому результат дії нормативного акта залежно від того, які положення реалізовано, прямо впливає на характеристику ефективності. Відтак, ефективність права завжди характеризується позитивно, а з урахуванням можливості закріплення в законодавстві протиправних положень, ефективність законодавства може носити негативний характер.

Отже, відмінні риси ефективності права та ефективності законодавства можна виділити, зокрема, за допомогою аналізу основних характеристик права і закону. Серед них головними є: 1) ефективність права завжди відображає втілену в життя правову норму, у той час, коли ефективність закону може мати своїм змістом реалізоване протиправне положення, свавілля; 2) шляхом ефективно реалізованої норми права у будь-якому разі досягається мета, яка відповідає вимогам соціального прогресу та соціальним очікуванням, а положення законодавства (за умови невідповідності фундаментальним правовим положенням і цінностям) можуть стримувати розвиток суспільства, або взагалі порушувати природні права людини; 3) констатувати наявність ефективності права можна навіть, якщо ті або інші його норми не закріплено у законодавстві; 4) результат правового регулювання, як обов'язковий елемент ефективності законодавства, досягається, як правило, завдяки сприянню державної влади; коли ми говоримо про ефективність права, то можливі

випадки на кшталт, якщо норми права не оформлені у законі, а результат забезпечується високим рівнем правосвідомості без участі держави; 5) цілі правового регулювання, як обов'язковий елемент ефективності законодавства, у всіх випадках співпадають з інтересами держави, але за певних обставин можуть розходитися з інтересами населення або навіть суперечити їм (йдеться про авторитарні режими), щодо ефективності права, то цілі повністю співпадають з інтересами населення.

Спільними рисами ефективності права та ефективності законодавства слід вважати: 1) наявність двох обов'язкових елементів – результату правового регулювання і цілей, що стояли перед нормою чи нормативним актом; 2) досягнення результату правового регулювання, яке забезпечується державою та (або) належним рівнем правосвідомості тощо; 3) співвідношення відповідних цілей і досягнутого шляхом регулювання суспільних відносин результату.

Наведений перелік відмінностей та спільних рис ефективності права і законодавства не є вичерпним та містить лише ті положення, які належать до предмету роботи. Цей перелік, безумовно, може підлягати розширенню виходячи з інших аспектів проблеми, що розглядалася. Але вивчення зазначеної проблематики під іншим кутом зору становить вже інший предмет дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.
2. Загальна теорія держави і права / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – 320 с.
3. Общая теория государства и права: академический курс в 2-х томах / Под. ред. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, Том 2. Теория права. – 1998. – 640 с.
4. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2000. – 776 с.
5. Загальна декларація прав людини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Конституція України від 28 червня 1996 року за станом на 1 лютого 2011 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>